

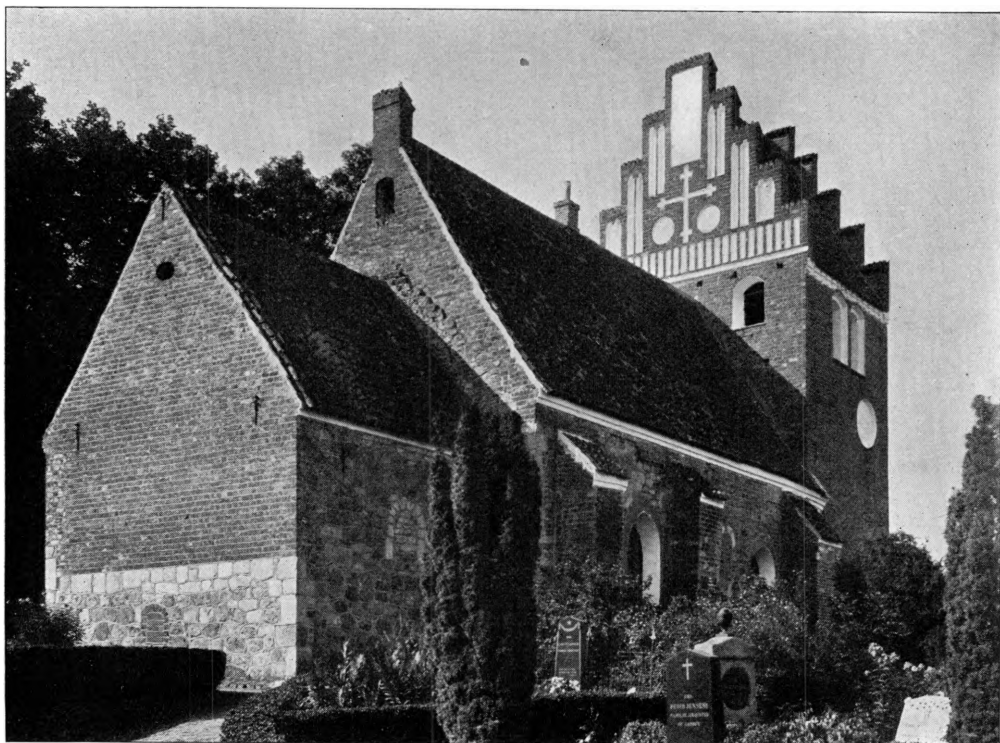

Fig. 1. Sandby. Ydre, set fra Nordøst.

V. H. 1929

SANDBY KIRKE

TYBJERG HERRED

Bolle Luxdorph til Sørup fik 20. Maj 1679 kgl. Skode¹ paa Jus patronatus til Sandby Kirke; Kirkepatronen købte 1684 Sandbygaard, hvorunder Kirken siden har hørt. 1755 siges, at »i den ene Byens Mark er en Kilde med Blok af Træværk, hvori S. Hans Aften og Mariæ Besøgelses Aften lægges Penge 2 Bdl. og derover«².

Kirken ligger paa en Bakkerand, tæt nord for Sandbygaard. Fra Bygningen falder Kirkegaarden stærkt mod Nord, ned mod Kirkebyen. Mellem Kirkegaarden og Herregaardshaven er der Stendige.

Bygningen har Kor og Skib fra romansk Tid samt to Tilbygninger, Taarn og Vaabenhus, fra sengotisk Tid.

Den romanske Kirke, hvis Plan er ret skæv, er opført af *Kamp*, blandet med Kridtsten, Faksekalk og enkelte Fraadsten. Graniten er let kvaderhugget og lagt i temmelig uregelmæssige Skifter, o. 15—30 cm høje. Mellem Kampestenene har siddet to Fragmenter af Runesten (se Gravminder). De andre Materialer forekommer baade i Kvadre og i Flækker. Af Kridtsten er de indtil 50 cm høje Hjørnekvadere samt alle Vinduesindfatningerne. Det kvadratiske

Kor har bevaret et ret langt mod Øst siddende Nordvindue, tilmuret i begge Murflugter (110 cm højt, 200 cm over Jorden); af et tilsvarende Sydvindue findes Rester af Østkarmen. Det særlig i Vestenden skævt udstukne Skib, hvis Murhøjde er o. 5.50 m, har i hver Langmur haft to Vinduer, der ikke har siddet lige over for hinanden. Bortset fra sparsomme Rester af det nordøstre er kun de to vestre bevarede (115 cm høje, godt 300 cm over Jorden), helt tilmurede med Kampesten. Den lukkede Norddør har Karme af Faksekalk; Kridtstensbuen er ødelagt af et nymodens Vindue. I det Indre findes der af oprindelige Enkeltheder kun en Gemmeniche i Korets Nordvæg, med Rundbue af Kridtsten, 130 cm høj og 31 cm over Gulvet. Paa Loftet har Triumfgavlens Østside Rester af romansk Murbehandling med Kvaderriller, og en svag Murafsats viser Skraaning af det oprindelige, lave Kortag med stærkt muldnede Rester af Aastømmer i Tagryggen, som har ligget o. 75 cm lavere end den nuværende. Det øverste Murparti under Taget er af smaa Faksekalk-Kvadere; længere nede findes mellem Graniten to symmetriske Bomhuller til Rundstokke.

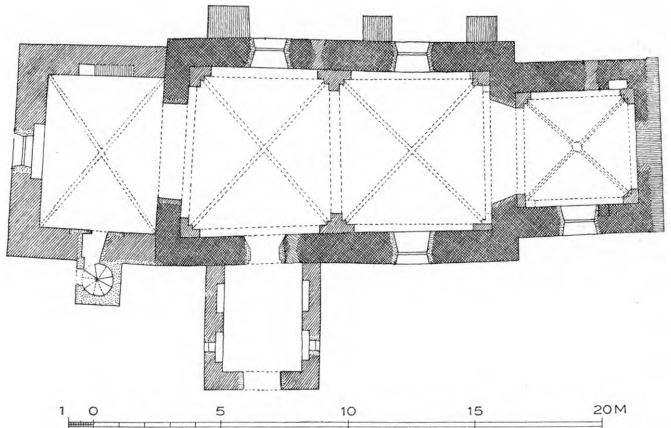

Fig. 2. Sandby. Plan. 1:300. Maalt af Kristian Rud 1920.

Gotiske Ændringer og Tilbygninger. I Tiden 1400—50 er i Koret indbygget et *Hvælv*, af hvis Vægpillor de to østre har skraa Forsider; de pærestavprofilerede Ribber, hvis Detaillor er skjulte af Puds, mødes i en lille Toprude (brede Overribber, i hvis nedre Dele rulskiftemurede Sten veksler med skraatstillede Bindere). Skibets to Hvælv er enklere og vistnok lidt yngre, med Halvstensribber (brede Overribber). I Nordøsthjørnet er Vægpillen simpel firkantet, uden False. Østhvælvets Trækhuller er tildannede af Tagsten, Vesthvælvets firkantede. Den spidse Triumfbue er, uvist hvornaar, uregelmæssigt forhugget, saaledes at den smiger udad mod Vest; dog har den paa Nordvængen et skraakantet Kragbaand.

Vistnok samtidig med Hvælvenes Indbygning i Skibet, men inden Taarnet rejstes, har man forhøjet Skibets Langmure, som har faaet paabygget 6 Munkestensskifter, og Triumfgavlen, der nu kun har en Toptinde, samt om-muret hele den vestre Taggavl med Munkesten, men uden Blændinger. Skibets Tagværk er sengotisk, af Krydsbaandstype med Huljærns-Stregnumre. Kor-

Fig. 3. Sandby. Vaabenhus.

H. M. 1914

murene er ændrede paa lignende Maade som Skibets, men Tagværket er enklere, uden Krydsbaand og uden Numre, og Korgavlen, der staar med Munkesten i moderne Skiftegang, er ommuret i nyere Tid.

De to Tilbygninger er begge af Munkesten i Munkeskifte. Det lave *Vaabenhus*, fra Tiden henved 1500, har haft en fladbuet Dør i Spidsbuefelt, hvis Top skar op i den usædvanligt formede Gav. Denne har tre Blændinger omgivet af et smalt fordybet Baand, der følger Konturerne af de fem Helstens Kamtakker. Det smukke Dørparti er i den nyeste Tid, uden Hensyn til kgl. Anordning af 14. Maj 1923 § 10, blevet grundigt ødelagt, idet Døren er stærkt udvidet, flyttet og gjort fladbuet; selv Spidsbuens Top er forsvundet (Fig.

3—4). I hver af Flankevæggene er der to fladbuede Sparenicher. *Taarnet*, der er næsten jævnbredt med Skibet, er næppe ældre end o. 1510—20. Taarnrummet har spids Taarnbue mod Skibet og i de andre Vægge Spareblændinger, af hvilke den nordre og søndre er spidsbuede (nu delvis tilmurede), den vestre fladbuet. Et nu ændret Vestvindue har siddet i et spidsbuet Felt. Hvælvet har Halvstensribber, der forneden gaar over til Kvartstens (Trækhuller, ingen Overribber). Opgangen til Taarnets øvre Stokværk er nu ad en Støbejerns-Vindeltrappe i et moderne *Trappehus*. Klokkestokværket, hvis Gulv ligger næsten lige over Hvælvet, har til alle fire Sider to fladbuede, falsede Glamhuller. Over Skibets sengotiske Taggavl er muret en stor, spids Aflastningsbue, der dog ligesom en Række, 12 Skifter under Glamhullerne siddende Bombjælkehuller ikke viser sig i det ydre. Her ses derimod paa Nordsiden en anselig Cirkelblænding. Gesimserne er bloktandmurede, de nitakkede Gavle rigt blændingsprydede. Østgavlen har nederst over et Savskifte en Række smaa Rektangelpiber, derover en Korsblænding med Tværarme, to Cirkler, et stort Rektangelfelt under Toptakken og iøvrigt tvillingdelte Blændinger med smaa Trappestik. Vestgavlen har et lignende System, med varieret Kors og med spidsbuet Midtblænding. Det samtidige Tagtømmer har Dragerstol.

Kirken staar med rensede, nyfugede Mure. Alle de aabne Vinduer har cementpudsede Murkarme om spidsbuede Trærammer fra 1854—55 (Kalds-

bog). Gesimser og Blændingsfelter er hvidkalkede. Murene har iøvrigt i nyere Tid været rødkalkede, saaledes som det ogsaa ses paa Cementen. Skibets Tag er paa Halvdelen af Nordsiden og paa hele Sydsiden hængt med *Munketegl* af middelalderlig Type.

INVENTAR

Alterbordet er fritstaaende, 70 cm fra Østvæggen, muret og overpudset; Forsiden er dækket af nye Brædder.

Altartavle i Bruskbarok (Fig. 7), fra Abel Schrøders Værksted o. 1640. De vandrette Led er renaissancemæssigt gennemførte uden noget Brud; de smaa Billedfelter har meget kraftigt Relief.

Fodstykkets af Drapperier omgivne Nadverrelief flankeres af to Adelsvaaben,

henvise til Vordingborg-Lensmanden Frederik Reedtz og Sofie Høeg. Storstykket, hvis Hermer forestiller Haab, Tro, Kærlighed og Retfærdighed, har i Midtfeltet en figurrig Korsfæstelsesscene, hvorover Kerubhoveder med udspilede Vinger træder i Stedet for et Bueslag. I de tværdelte Sidefelter ses: Kristus for Kaifas, Judaskysset, Hudstrygningen og Korsdragningen. Storingernes Konturer dannes delvis af skjoldholdende Engle; Adelsvaabnene henviser til Ejeren af Sandbygaard, Rønnov Bille, gift 1635 med Elisabeth Krabbe. Det ornamentalt opløste Topstykke fyldes af et kronet Skjold med C 4, indrammet af en Laurbærkrans og en Kartouche og flankeret af toskanske Søjler, hvorover der sidder to Evangelistfigurer, Marcus og Lucas. De to andre Evangelister staar over Sidefelterne, og den buede Splitgavl krones af en lille Kristusfigur med Scepter og Rigsæble. Træværket, der blev restaureret 1851—1852 (Kaldsbog), er brunmalet; gamle Farver spores ikke.

Altarsølv. Kalk, 25 cm høj, fra forskellige Tider. Ældst er den sengotiske Knop med drevne og graverede Blade og seks Rudetoppe, hvis Bogstaver, »Jesus« dog er fornyet 1711. Den sekstungede Fod har tre paaloddede, støbte Smaakrucifikser og to graverede Vaaben, Adeler og Luxdorf, samt graveret Indskrift: »Anno 1711 haver Frue Friederica Adler til Sørup Sandbye og Rosengaarder ladet denne Kalck reparere og forbedre med 12 Lod 1 qtin«. Skaffet er samtidigt med Foden; Bægeret moderne (1862). Ingen Mærker. *Disk*

Fig. 4. Sandby. Vaabenhus.

V. H. 1929

Fig. 5. Sandby. Alterstage.

H. M. 1914

svært, balusterformet Skaft; Fodskaaen hviler paa tre støbte, liggende Løver. Fra o. 1650.

Font (Fig. 6) af Granit, romansk, af een Sten. Den cylindriske Kumme, Tvm. 70 cm, der forneden begrænses af en svær Tovstav, har paa Siden smalle

Fig. 6. Sandby. Font.

H. M. 1914

med graveret Adelervaaben paa Randen. Rund *Oblatæske*, 11 cm i Tvm; paa Laaget er langs Randen graveret en Versalindskrift: »Salige ere dee som ere kallede til Lammens Nadvere Apocal. 19«; paa Midten: »IHS Anno 1664 dend 15. Februari hafver erlig och velbiurdig Mand Jens Bille Rønnovsøn gifvedt denne liden Eske til Sandbye Kierche, Gud til Ære och Kierchen til Beprydelse«; derunder et Monogram. Paa Laagranden er graveret 2. Timot. 4., paa Æskens Sider en Vildmand mellem to firdelte Anevaaben, 1) Bille, Juel, Rønnov, Svave 2) Krabbe, Bryske, Skave, Lunge. Stemplet i Bunden med Næstveds Mærke og Mestermærke KHF (se Oversigt. Guldsmede).

Alterstager (Fig. 5), 38 cm høje, med

fladbuede Arkadefelter, og over disse løber en spinkel Tovsnoning. Intet Afløb.

Fad, 66,5 cm i Tvm., af sydtysk Arbejde, med Bebudelsen, omgivet af Bogstavring og Hind- og Hundfrise; samme Frise paa Randen.

Prædikestol (Fig. 8) i Højrenaissance fra o. 1610, skaaret i det Schrøderske Værksted i Næstved. De fire Storfelters kasetteværksprydede Arkader omfatter Kartoucher og Konsoller med Evangelistfigurer; bag disses Hoveder hænger Drapperiguirlander under en Muslingskal. Hjørnehermerne forestiller Tro, Haab, Retfærdighed og Styrke; en femte holder en Palmegren. I de øvre Smalfelter er der Kasetteværk, Tøjguir-

H. M. 1914

Fig. 7. Sandby. Indre, set mod Øst.

lander og Kerubhoveder. Underbaldakinen dannes af spiralrullede Bøjler, som forneden er samlede paa en Knop. Paa Himlen, hvis Loft prydes af en Sol med Menneskeansigt, og hvis Kasetteværksnedhæng nu skjules af Klæde, staar tre Engle med Marterredskaber og mellem dem Bruskværkskartoucher med reliefskaarne Adelsvaaben for Anne Hansdatter Baden, død 1630, først gift med Jens Falster, død 1600, derefter med kgl. Staldmester Eustacius von Thymen, død 1612. Himlen er sikkert en halv Snes Aar yngre end selve Stolen. Træværket er egetræsmalet over ældre Farvespor. Sml. Herskabsstol.

Stoleværk fra 1635, i Senrenaissance. Gavlene, hvis Type minder om Roskildeegnens, har over et højt Postament med Vrængemaske to smaa Tvillingpilastre og krones af Topornamenter, hvis Kerubhoveder nu alle mangler deres Ansigter. Dørenes bruskbarokke Arkader har kontursvungne Pilastre, der ligesom Bueslag og Topstykker prydes af fladsnittet Rankeværk.

Paa Endepanelerne ved Indgangsdøren sidder der mellem lignende Arkadefelter skælpnydede Bossepilastre. I Friseornamentet paa sjette Mandsstols Gavl er skaaret 1635, og i syvende Kvindestol fra Vest er i Ryglænets Bagside indsnittet samme Aarstal og Versalerne MCDi en Kartouche. Aarstallet 1653 paa Kvindesidens øverste Stol er utvivlsomt en Fejl for 1635, da alle

Stolene er samtidige. I tiende Kvindestol er indskaaret BID LND. Stolene blev repareret 1853 (Kaldsbog). †*Degnestol* og *Præstestol* blev omgjort af nyt 1850—51 (Kaldsbog).

I den i Taarnrummet indrettede *Herskabsstol* staar en ny Bænk, hvis Ryg dannes af et Panel fra o. 1575, som har fire Frisefyldinger med Akantus-

bladværk i Ungrenaissance-stil. Andetsteds i *Herskabsstolen* er brugt en tilsvarende Stolestadegavl med Halvroset og en Halvfigur i halvrundt Felt. Over Bænken sidder et Panel med to Fyldinger, hvis bruskbarokke Arkader omfatter Figurer af Kristus og Petrus, og med tre Kvindehermer: Tro, Haab og Klogskab (Fig. 9). Snitværket, der sikkert er af Abel Schrøder o. 1650, har maaske været Rygpanel til Kirkens Prædikestol, men synes dog snarere at stamme fra Prædikestolen i Annekskirken Vrangstrup (S. 710), hvortil saavel Figurer som Ornamentik ganske svarer. Egetræet er rensat.

Jernbunden *Pengeblok* paa Stolestadet lige for Indgangen med cylindrisk Hængelaas. Fra 1600'erne.

Fig. 8. Sandby. Prædikestol.

V. H. 1929

Klokker. 1) Støbt hos Gamst, København. Omstøbningen bekostet af Jørgen Bech 1840. 2) Støbt hos Gamst 1843.

1755 siges, at paa den store †Klokke stod: »Hr. Niels Laurentzen Præst, Hans Jensen Sundt Engvertzen Kirke Værger, samt Sogne Mænd lod støbe denne Klokke til Sandby Kirke 1584«. Paa den lille †Klokke stod en Del Bogstaver, »dog mestendels ukendelige.«

Klokkestol, i hvis Tværbjælke er indsnittet en, nu defekt Versalindskrift: »Anno 1645 er dette Klockeverck opset ... Kirckeverg«.

GRAVMINDER

Gravsten, alle af øländsk Kalksten og liggende i Skibets Midtgang.

1) Med latinsk Indskrift over Sognepræst Nicolaus Lauritzen, død 16 □, hans to Hustruer: Ursula Sørensdatter, død 11. April 1600, og Christine Pedersdatter, død 16 □, og hans Moder Helene, død 1601. Fordybende Versaler i Skriftfelt med Kartoucheværk forneden. Hjørnecirkler med Evangelistfigurer siddende ved Borde med Skrivetøj. Mellem de øverste et Opstandelsesrelief, forneden Bomærkeskjold med NL. 192 × 120 cm.

2) Giertrud Jensdatter Huuswiig, født paa Wilstrupgaard 1641 i Haderslofhuus Ampt, gift tre Gange, først med Claws Tideman, kgl. Gartner paa Friederichsborg Slot, derefter med Olle Nielsen, Borger i Frederiksborg, og tilsidst med Necolai Jijsen, kgl. Sadelmager paa Friederichsborg, død 83 Aar, 2 Mdr. gl. paa Sandbygaard 1724. Gravskriften er forfattet af hendes eneste Søn Jens Clausen Tiideman, daværende Forpagter paa Sandbygaard, Herredsfoged i Ringsted—Tybjerg Herred, som lagde Stenen paa hendes Grav i Sandby Kirke 1738. Fordybet Versalskrift. 127 × 71 cm.

3) Madame Charlotta Amalia Simonsen, født i Kolding 7. April 1720, Datter af Jørgen Hansen Møller og Octa Martha Lyders, gift 3. Maj 1753 med Christian Simonsen, Forpagter paa Sandbyegaard, (barnløst Ægteskab), død 28. Okt. 1764. Dette Minde rejst af hendes Mand, Sandbyegaard d. 26. August 1765. Kursivskrift. 168 × 85 cm.

V. H. 1929

Fig. 9. Sandby. Panelværk i Herskabsstolen.

Ligkisteplader, nu opsatte paa Træplader, i Taarnrummet.

1) Af Messing, med drevet Ornamentrand, hvori Kerubhoveder, to Engle og Krucifiks. Graveret Versalindskrift over: S. Frue Elisabet Krabe, Rønno Bildis til Sandbygaard, Mogens Krabis og Elisabet Bryskis Datter, født paa Fædrene Gaarden Wegholm 9. Jan. 1609, død paa Sandbygaard 20. Jan. 1645.

2) Af Messing med barok Bladkrans, Dødningehoved og Engle. Graveret Versalindskrift over Rønnov Bille til Sandbygaard, Søn af Jens Bille til Wreiløfcløster, og Eline Juell til Giørslev, født paa Waldbygaard 2. Maj 1608, gift først med Fru Lisabet Krabbe, Datter af Mogens Krabbe og Lisbeth Bryske af Wegholm i Skaane, død 1645 (fire Sønner, to Døtre); anden Gang

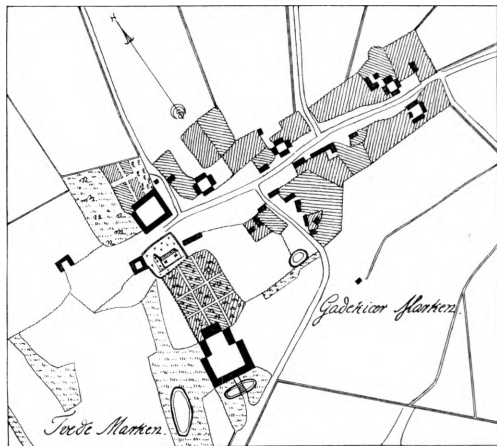

Fig. 10. Sandby. o. 1800.

1652 med Ane Hondorff, Datter af Jørgen Hondorff til Rønneholm og Helle Laxman, som overlevede ham med en Søn og en Datter; død paa Sandbygaard 13. Februar 1657.

1758 fandtes i Kirken ophængt en *Fane*, paa hvilken der til begge Sider var malet: »Pro Deo et Patria«.

Runesten. Den i Skibets sydøstre Hjørne siddende Runesten, *Sandby-Stenen I*, blev 1931 udtaget af Muren og opstillet paa Kirkegaarden. Indskriften paa den 110 cm høje Sten kan nu læses fuldstændigere end tidligere og lyder: »askl : sati st[in : þa]si : at : t u f a : bruþr : sin : h in

kru « (»Askl satte denne Sten efter sin Broder Tove; men Gr... «).

Sandby-Stenen II, der ogsaa har siddet i Kirkemuren, blev udtaget 1828 og og skænket til Oldsagskommissionen (nu Nationalmuseet). Indskriften lyder: »sylfa : rest[i : sten : þensa :] i : spalklusu : e y f t i : susur : faþur[: sin : uk : ka]rþi : bru : þisi : iki : | þurils : brþur : sin || i mun. san if • uitrik. • susi • iR • uan • sil.....« (Søve i Spalkløse rejste denne Sten efter sin Fader Suser og gjorde denne Bro efter sin Broder Troels. Evigt vil dette Vidnesbyrd være sandt, som Søve (?) udførte). Udfyldningen er ikke ganske sikker³.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—72, 1690, 1703 (RA og LA). — Kaldsbog begyndt 1845 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755, 1809 (NM). — Museumsindberetning af Hugo Matthiessen 1914. Revideret af C. A. J. og V. H. 1929.

¹ Kronens Skøder II, 474. ² Aug. F. Schmidt: Helligkilder. Nr. 573. ³ Læsningen skyldes cand. mag. Erik Moltke. Spalklusa er maaske Spragelse i Herlufmagle Sogn. Et tredje, nu forsvundet Runestensfragment fandtes 1636 ved at grave en Grav i Kirken og brugtes i Præstens Bagerovn. Ole Worm: Monumenta Danica. 1643. S. 127.